

A SEPSISZENTGYÖRGYI MÚZEUM ÉPÜLETÉNEK TERVEZŐJÉRŐL

DEBRECZENI LÁSZLÓ

A dr. László Ferenc születése századik évfordulójára rendezett emléknapoknak ünnepi alkalmán arról az építőművésze-ről kell szólnom, aki ezt a nem mindennapi építészeti alkotást, amelyben most összegyűltünk — a Kovászna megyei Múzeum épületét — megtervezte. Bizonyára senki sem akad közöttünk, aki ne tudná, hogy ez a művész **Kós Károly**, kinek neve ma általánosan ismert korunk hazai művelődésében, s aki ebben az esztendőben kilencvenedik életévét tölti. Kiemelkedő szellemi személyiségét általános közszeretet és közbecsülés övezi, magas kora pedig a tiszteletadó és méltató megnyilatkozások nagy sorát hozza magával. Úgy, hogy róla emlékezni ma már ismétlésekbe való bonyolódások nélkül úgyszólván nem is lehet. Nekem különösen is nehéz még azért is, mert bár csak az építőművész Kós Károlyról kell most beszélnem, az én ismereteim szerint a téma oly sokrétű és olyan széles terjedelmű, hogy arról, egy ilyen szükségképpen szűkre fogott megemlékezés keretében szorítottan még a leglényegesebb dolgokat is alig lehet elmondani. Mindnyájunknak be kell érnyünk annyival, hogy csak néhány, a múzeumépülethez és annak előtörténetéhez kapcsolható emléket rakjak itt össze mozaikszerűen. Ezt azonban azzal az igénnyel kívánom tenni, hogy úgy fonódjék össze a dr. László Ferencről való megemlékezésekkel — mint egykor a kettejük munkája és barátsága. Hogy amikor itt a maga szaktudományában való, európai szinten vitt munkásságának emlékére áldozunk, akkor ezzel a nem közvetlenül róla való emlékezéssel is még egy szál virágot tegyünk a többi mellé — annak elismeréséül, hogy a szigorúan vett szaktudósi érdeklődése és tevékenysége mellett dr. László Ferenc kora vidéken lakó ér-

telmiségének átlagos szellemi szintjén jóval felül álló, modern felfogású és haladó szellemű, s kiváló gyakorlati adottságai mellett biztos művészi érzékkel és helyes művészeti ítélettel egyaránt rendelkező építő ember volt.

*

A Múzeum szervezett megalapításának ötvenedik évi jubileumára 1929-ben kiadott **Emlékkönyv**ben Kós Károly röviden megírta az új és végleges múzeumi épület megtervezésének történetét. Ebből tudjuk, hogy ami az épületnek **rendeltetése** tekintetéből való térszükségletét és beosztását illeti, arra az általános elvi programot, — amelyet a tervezésben kötelezően szem előtt kellett tartani —, az akkori Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége adta meg. Ugyanezen főhivatal intézkedett közvetlenül az építéshez szükséges műszaki tervek beszerzéséről is. Ezek elkészítésére előbb dr. **Hüttl Dezső** műépítész, tanár kapott megbízást. Az említett leírásban olvasható az is, hogy Hüttl, nem lévén megelégedve a maga **építészeti** megoldásával, miképpen adta át a tervezést Kós Károlynak. Az előzetes (500-as léptékű) tervvázlatot, amelyet az átadás kikötése szerint Kós be kellett mutasson, Hüttl tanár rögtön magánál is tartotta. S röviddel azután Kós Károly egyenesen a Főfelügyelőségtől kapott felszólítást a múzeumépület szabályszerű terveinek kidolgozására.

Így utazott le Kós Károly a szép megbízással 1911 tavaszán Sepsiszentgyörgyre, hogy a szükséges helyszíni tanulmányokat elvégezze, és a tervezésben ugyancsak figyelembe veendő helyi viszonyokat és különleges kérdéseket a Múzeum gondozóival megtárgyalhassa. Emlékezésében azt is leírja, hogy miként rágták át együtt magukat az emelendő új múzeumi épületnek minden alapvető gyakorlati, célszerűségi és egyéb kérdésén, amíg véglegesen megállapodhattak az összes részletekben, és hozzá lehetett fogni a tervezetnek műszaki rajzokban való rögzítéséhez.

A Sepsiszentgyörgyi Múzeum ügyeit intéző igazgató-választmány tehát az illetékes főhivataltól **kész terveket** kapott. Ahhoz már, ami a rendeltetési és egyéb gyakorlati kérdéseket illeti, — különösen, hogy azok megoldásának kialakításában, a Múzeum gondozói révén maga is részt vett —, semmi észrevételezni valója sem lehetett. A tervezés történetében nincsen kellő utalás arra nézve, hogy konkrétan szó esett volna Sepsiszentgyörgyön az építendő múzeumi otthon **külsejéről**, esztétikai és stílusbeli megoldásról. Ugyanis a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségénél architektúra, stílus és forma tekintetéből

a hatáskörébe tartozó intézmények épületeihez készítendő terveket nem korlátozták határozott előírások. Kós Károly pedig a külsőt és a stílust illetően olyan szokatlanul merész és újszellemű tervet készített, amely a korban — és különösen vidéki viszonylatban — méltán kelthette a legteljesebb feltűnést, csodálkozást, esetleg ellenzést is.

*

Azok, akik Kós Károlyt Sepsiszentgyörgyön fogadták, a Múzeum igazgató-választmányának akkori elnöke **Gödri Ferenc**, aki a városnak is nagytekintélyű polgármestere, és a Múzeum két lelkes igazgató-őre: **dr. László Ferenc** és **Csutak Vilmos**, a kollégium tanárai voltak. Az ő érdemük, hogy a Kós ismeretlen stílusú terve itt, Sepsiszentgyörgyön felépülhetett. Érdemet mondtam, mert a kor műveltségi viszonyainak és hivatalos szellemének ismeretében könnyen elképzelhető ugyanis, hogy ha ez a terv régi felfogású intézők kezébe kerül, a külső formát illetően egy hosszas retrográd vitatkozás zűrzavarának lesz az áldozata, s az eredmény végül is a ma már menthetetlenül elavult XIX. század végi eklektikus stílusnak valamiféle kompilációja lehetett volna.

Lelkes és merész volt a Kós Károly terve, de hatvan évvel ezelőtt nem kevés lelkeség és bátorság kellett annak felépítéséhez is. Bizonytal nem tévedek, ha úgy vélem, hogy a Kós terve teljes megvalósulásra vitelének spiritus rectorát a dr. László Ferenc személyében kell keresnünk. Ő volt az, aki azonnal felismerte, hogy a külsőt és a stílust illetően nem csupán valami új, hanem éppen rendkívüli és valóban művészi dolgról van szó. És nyilván ő volt az, aki teljes lélekkel tudta a Kós terve mellé állítani az igazgató-választmány elnökét is. Gödri Ferencnek ugyancsak nagy része volt abban, hogy a Kós Károly szép álma nem került holmi akadémikuskodó huzavonák megölő hínárjába, hanem felépült. És gyorsan — még mielőtt a világ kigyúlt volna, és minden kútba nem esett.

A múzeum megépítése történetéhez itt még egy kiegészítéssel tartozunk. Meg kell emlékeznünk arról a férfiről is, akinek a közreműködése sikeresen biztosította, hogy ez az épület műszakilag is, művészetileg is pontosan a Kós tervei szerint épülhetett fel. **Malmos Andor** városi mérnök volt az építkezés ellenőre és vezetője. Aki teljes szigorúsággal és eréllyel fáradozott azon, hogy minden a legjobb kivitelben és a tervekhez híven valósuljon meg. Neve nyilván véletlenül maradt ki az emlékkönyvi leírásban felsorolt munkatársaké közül. Kós Károly, aki távoli munkahelyéről nem tudhatott bármely időpontban a hely-

szinre szállani, ma is igen hálás azért az építésvezetői asszisztenciáért, amely lehetővé tette, hogy a munkán minden úgy menjen, mintha végig maga vezette volna ez egyik legérdekesebb tervének felépítését.

*

A múzeumnak ma már művészeti tekintetből — még a legmodernebb formákhoz szokott igénnyel mérve is — általánosan elismert és nagyraértékelt épületét szemlélve, és azután megépíttetésének korára s annak a kornak hazai korcs építészetére gondolva, úgy érezzük, mindenképpen méltánvaló volt, ha felvetődött a kérdés: honnan ez a mindentől elütő építészeti fogalmazás, honnan ez az eddig sohasem látott stílus? Hiszen a műegyetemeken **ilyet** nyilván nem tanítottak. Kós csak igen summásan jelzi azokat a művészeti szempontokat és azokat az architektúrai megoldásokat, amelyeket a tervezésben maga elé tűzött, illetve alkalmazott: „Tehát elvettem a szigorúan történelminek tudott minden stílust és számbavéve mindent, amit Erdély magyar népére, főképpen pedig a székelységnek népi építészetéből, illetőleg népi művészetéből tipikusnak láttam és vallottam, valamelyest meg-nemesítve úgy alkalmaztam egy modern speciális igényeket szolgáló alaprajzra, hogy magától értetődően természetes, művésziesen monumentális lehessen ...“

Rövid, de világos utalás ez — és így van. Ennek a stílusnak alapjai itt voltak szerte a megyei falvakban is, meg a többi székek falvaiban is. Az ármalista kisnemesek kúriáiban, az ősi közszékely házakban. De a régi templomokban és tornyokban és a köréjük épített erődítésekben is. Az egykori, már régen porladó kis vidéki várak és kastélyok építésmódjában. Nem utolsó sorban kisvárosainknak régi népies jellegű házaiban is. Amely emlékek ma már mind rakétai sebességgel enyésznek el a szemünk előtt, nyom és emlékezet nélkül.

Ezeket tanulmányozta a fiatal Kós Károly esztendők-hosszát Erdély különböző vidékein. Ezekből tanult olyan szerkesztési módokat és olyan formai megoldásokat, amelyeket sem akkor, sem soha, sehol nem tanítottak; amelyek merőben különböztek mindentől, amit a műegyetemeken előadott építészettörténetben, építészeti szerkezettanban és alaktanban egyáltalán tanulni lehetett. De nemcsak ennyit tanult. Meglátta, hogy a tömegképzéseket, az arányokat itt valami helyi törvény és sajátzerű érzék határozza meg. Tehát külön építészellemet és építészszemléletet is tanult a néptől. Olyan tudományt, amiről akkoriban nálunk még csak az egy **Toroczkai-Wigand Edének** voltak tiszta fogalmai.

Innen vannak tehát a Múzeum épületének vászonsíma falfelületei, terméskőből rakott lábazatai, meg a rönkös boronafalai, egyszerű formájú tetői, falusias szerkezetű és színezésű ereszei, a torony faivezetes és deszkamellvédés őrtornáca és fióktornyai, és a kis előudvarnak csúcsos fedelű kapuja, de még tetősíkok színes cserepezése, a főbejárat faragott kőkerete, bent pedig a kőoszlopok, a boltívek és az archaizáló ajtószárnyak és vasalások formái is. Nem vakolatból képzett párkányoktól terhes homlokzatok adják az épület jellegét, hanem a jó tömegelosztás, a jó arányok, az ablaknyílásoknak ügyes, mintegy dekoratív elrendezése. S mindezek mellett még valami nemesen primitív báj, meleg derű, történeties levegő is tesz művészivé és hangulatossá és megkapóvá az egész alkotás lényét. Ez a titka az építésznek és a tervében megnyilvánuló nagy tettének; ez a titka és jelentősége tehát alkotása különleges stílusának és szellemének is.

A Múzeum épületének festői tömegalakítását a Hüttl Dezső zárt, tömörszerű megoldásától eltérő tagolt alaprajzi fogalmazás tette lehetővé. Az ilyen felbontott alaprajzokat — jóllehet vannak előnyei is — a racionalista építészeti felfogás nem tartja helyesnek, mert ezek több alapozást és falazatot, több tetőfelületet (tehát szerkezetet is) kívánnak. Ám a művészi szempontokért valami áldozatot csak kell hozni. A Múzeum épületének példája azt mutatja, hogy megéri; ez az áldozat itt jelentősen nagyobb esztétikai előnyöket — sőt, gyakorlati előnyöket is — biztosított, mint amekkora az anyagban és munkában ráadott többlet racionálisan számbavehető értéke.

A Sepsiszentgyörgyi Múzeum épületét maga Kós Károly is egyik legkedvesebb és legjelentősebb önálló tervezésének tartja. Egyben egyik legkifejezőbb emléke annak a **népi alapokon kinőtt** stílusnak, amely századunk első évtizedében indult, s amelynek egyik legelső művelője és máig is legkiválóbb és leghűségesebb mestere Kós Károly. Több mint jó építészmérnöki munka, és több mint kiváló építőmesteri munka: valóban építőművészeti, sőt — ihletett **költői** alkotás. Ezt kell róla mindnyájunknak igen jól megjegyeznünk. Megállít mindenkit, akinek csak van valamelyes fogékonysága a művészi szép, a nemes, a szellemi és a rendkívüli iránt. És ma már országunknak törvényesen védett építőművészeti műemlékei közé tartozik.

*

És itt vissza kell még térnem a dr. Hüttl Dezső műépítész személyéhez, illetve a múzeumépület előtörténetében volt nagyhorderejű szerepéhez. Egyelőre még eléggé nem méltányolt tényre kell irányítanom

a figyelmet. Ugyanis, ha a tervezést illető első megbízást nem ő, hanem valaki ambiciózus, vagy művészi tekintetből érzéketlen, vagy éppen haszonleső építész kapja meg, akkor — **Sepsiszentgyörgynek ma nem ilyen múzeumépülete van ...** Nem tudom, hogy még ma is egyáltalán fel tudja-e mindenki becsülni azt a szakmai önzetlenséget, a cél legjobb megvalósításának önmegtagadásig menően becsületes elősegítségét, azt a **lelki kultúrát**, valamint azt a bizalmat és méltányolást is, amellyel a műegyetemi tanár a csak nem is régen volt hallgatójára, az alig kezdő-számba menő fiatal építészre bízta a neki juttatott feladatot, amelyről beismerte, hogy érzése szerint nem tudta kielégítően megoldani ... De azt már teljes bizonyossággal lehet kimondanunk, miszerint arra, **hogy ma itt ez a múzeumépületünk lehessen, a legdöntőbb segítő lépést a tervezéstől önként visszavonuló dr. Hüttl Dezső műépítész tette meg!** És nemcsak most, de mindenkor igaz hálával kell megemlékeznünk erről az ő becsületes tettéről. A magam részéről mindenesetre igen boldog vagyok, hogy ennek a ténynek nagy jelentőségét, hat évtizeddel a Múzeum új otthonának megépülte után, éppen ezen a helyen, és ez ünnepi alkalommal kiemelhetem.

*

Ki volt és honnan jött az az ismeretlen fiatal férfi, aki az építkezés idején világos vászonnadrágban, sötétkék lüszterkabátban, panamakalappal a fején, kissé már hajlottas járással és pödretlen bajusszal, talán szokatlannak tetsző jelenségként tűnhetett fel a városka nyári utcáin? Bár talán sokan úgy vélik, hogy ma már könnyű erre válaszolni, mindazonáltal a kérdés ma is aktuális lehet. Mert ebben az is benne van, hogy miképpen eshetett a Hüttl építész-tanár választása éppen Kós Károlyra?

Nem kívánom a feleletet nagyon messziről kezdeni (a bővebb részleteket illetően egy, épp a napokban megjelent kismonografia szolgálhat felvilágosításokkal). Csak onnan, hogy szülei Kolozsváron laktak, édesapja postai tisztviselő, tehát ő maga városon nőtt fiú volt. Ezért csodálni való, hogy ő lett nálunk a **népi műveltség** legszenvedélyesebb kutatója és legőnkézetesebb asszimilálója. Ezerkilencszázhatvan jött ki a Műegyetemről. De már a főiskolán feltűnik tehetségével, kiváló tervezői képességével és különleges tervezéseivel. Még azon évben magas helyről kap ösztöndíjat egy erdélyi tanulmányútra, s aki ehhez hozzásegítette, rövidesen megírja róla, hogy egykor sokan fogják a nevét ismerni. Mikor a Múzeum épületének megtervezésére felszólítást kap, már több számottevő munka áll a háta mögött, és főleg — ő a népi alapokon megújuló hazai építészet legnagyobb reménysége. Ezt

látta és ezt ismerte el benne fenntartás nélkül a volt tanár is, aki a Múzeum új otthonának tervezését rábízta. Az épület teljes befejezésének évében — ezelőtt hatvan esztendővel — tölti a harmincat. Akkor már országos nevű tervezőművésze az építészetnek, az iparművészetnek, és kiemelkedő mestere a grafikának. Közben könyveket írt és rajzolt, balladát költött, és még népújságot is szerkesztett; mint művész, egyénisége teljes kibontakoztatásával élt benne élete közösségének valósaiban. Pályája hirtelen és nagy ívben lendült felfelé. Neve már külföldre is eljutott. Amikor a nagy (később világhírű) finn építész, Eliel Saarinen Budapesten járt, alkalmat keresett reá, hogy a fiatal Kós Károlyt megismerhesse. Harminc éves korában immár a legjobb úton van ahhoz, hogy korának legkiválóbb európai építészei és művészei közé emelkedjék.

Nem lehet csodálkozni tehát azon, ha két olyan ember, mint dr. László Ferenc és Kós Károly hamar megértették egymást, és halálig tartó barátságot kötöttek. Bizonyára kedves lehetett az is, amikor első sepsiszentgyörgyi találkozásuk alkalmával a tizennégy év előtt volt tanár és diák került egymással szembe*). De dr. László Ferenc a Múzeumnak járó iparművészeti folyóiratból különben is jól értesült egykori tanítványának munkájáról és hírnevéről. A Csutak Vilmos emlékezéseiből tudjuk, miszerint ők 1910-ben már határozottan azt kérték, hogy Kós Károly bízzák meg a tervezéssel. Hanem az igazi férfiúi becsülés és barátság most alakult ki közöttük, amikor együtt dolgoztak, amikor a múzeumi tudós és múzeológus álma és az építőművész álma egy nemes és szép alkotás megvalósításában fonódott össze. S ez a barátság és becsülés Kós Károlyt a Múzeum épületének elkészülte után is a városhoz fűzte.

Közös alkotásuk egyébként is új szellemet, friss levegőt hozott a városba; az új, és akkoriban feltétlenül korszerű és mindenképpen művészi igényű város-fejlesztési irányzat megindítójává is lett. Így kapta meg Kós Károly mindjárt a vármegye közkórházának és egy magánháznak, majd később pedig a városháza kibővítésének a megtervezését. Gödri Ferenc és dr. László Ferenc korai halála után ez a kapcsolat a múzeumnak akkor már igazgatójává lett Csutak Vilmoshoz fűződő barátsága révén nyer folytatást és hoz újabb köz- és magánépítkezések tervezésére megbízást. Ha minden épülete állana, amit Sepsiszentgyörgyre tervezett, ma ez a város volna a leggazdagabb Kós-emlékekben. Sajnos, hogy részben a háború, s részben egyéb okok miatt

---

*Dr. László Ferenc az 1896/97. iskolai évben volt tanára Kós Károlynak a kolozsvári református kollégiumban.

több jelentős terve nem valósulhatott meg. De mindenesetre: Kós Károly Sepsiszentgyörgy városának a távolból is formáló tényezője maradt egészen a második világháború kitöréséig . . .

*

Az első világháború egy nagynak és fényesnek ígérkező pályafutást vágott ketté. Kós Károly mégis legalább annyiban szerencsés volt, hogy az élete megmaradt. Egy múló jelentőségű munkához kiemelték a hadseregből és azután — 1917 elején — Konstantinápolyba kapott sürgős tanulmányi kiküldetést. A török fővárosban eltöltött másfél esztendő amellet, hogy széles ismeretanyaggal gazdagította tudását, az életét is megmentette — **számunkra**. Mert az 1918 után kialakult új főhatalmi helyzetben, itthon maradt közöttünk — Erdélyben. És lett csupán nekünk dolgozó munkás — **a mi Kós Károlyunk**. Lett mozgalmi kezdeményező, társadalmi szervező, közéleti mozgató, irodalmi és művészeti szervező, szépíró, lap- és folyóirat szerkesztő, könyvcsináló, köz- és kritika író, grafikus, és még sok egyéb, amire és ahol a képességeihez mértén éppen szükség volt reá. Ezt a sokirányú emberi, kulturális és művészi munkásságot kiválóan értékelte és érdemesítette államunk kormányzata is, amikor előbb a Munkaéremrend I. fokozatát (1959), majd pedig a Kultúrális érdemrend I. fokozatát (1968) adományozta Kós Károlynak. Kilencvenedik életévének betöltése alkalmából ugyancsak elnyerte a Románia Szocialista Köztársaság Augusztus 23. érdemrendjének I. fokozatát. Mint építőművészt, szakírót és grafikust (több korábbi kitüntetés tulajdonosát), az egykori elbocsátó Műegyetem intézményi utóda 1966-ban Tiszteletbeli doktorrá nyilvánította.

A mai nemzedékek általában csak ezt, az 1919 utáni Kós Károlyt, és ebből is főleg az íróit ismerik. Szolgáljanak az itt elmondottak is szerény adalékul a róla — az ő művészemberi mivoltáról — való képnek teljesebbé tételéhez.

Kolozsvár, 1973. október hó.